

ชื่อวิทยานิพนธ์ : คุณลักษณะผู้นำทางการเมืองที่พึงประสงค์ในยุคโลกาภิวัตน์ตาม
แนวทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

ผู้วิจัย : นายณัฐวัตร สดประเสริฐ

ปริญญา : พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

- : พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร.
- : ผศ.ดร.ร.ท. บรรจบ บรรณรุจิ
- : ผศ.ดร. สุรพล สุขะพรหม

วันสำเร็จสมบูรณ์ : ๒๙ มีนาคม ๒๕๕๖

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ข้อคือ ๑. เพื่อศึกษาแนวคิดคุณลักษณะผู้นำทางการเมืองที่พึงประสงค์ในแบบตะวันตกและตะวันออก ๒. เพื่อศึกษาวิเคราะห์แนวคิดคุณลักษณะผู้นำทางการเมืองที่พึงประสงค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท ๓. เพื่อศึกษาแนวคิดคุณลักษณะผู้นำทางการเมืองที่พึงประสงค์ในยุคโลกาภิวัตน์ตามแนวทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

ข้อแรกพบว่า คุณลักษณะผู้นำทางการเมืองที่พึงประสงค์ในตะวันตกและตะวันออกมีส่วนที่เหมือนกันคือ ๑. มุ่งตัวผู้นำทางการเมืองการปกครองเป็นสำคัญใส่ใจกับการเข้าสู่อำนาจ ใช้อำนาจ และสืบทอดอำนาจ ๒. ส่งเสริมให้มีการฝึกฝนและทดสอบผู้ที่จะขึ้นมาเป็นผู้นำทางการเมืองส่วนที่ต่างกันคือ ๑. ตะวันออกเน้นจริยศาสตร์มากกว่าตะวันตก จริยธรรมสำหรับผู้นำทางการเมืองมีถึง ๑๔ ประการ ตะวันตกมีเพียง ๖ ประการ ๒. ตะวันออกกล่าวว่าการขัดเกลากายใจของมนุษย์ไว้อย่างเป็นระบบ ในขณะที่ตะวันตกกล่าวการจัดระเบียบกายใจไว้อย่างเป็นระบบ

ข้อสองพบว่า แนวคิดคุณลักษณะผู้นำทางการเมืองที่ได้จากพระไตรปิฎกมี ๖ ประการคือ ๑. ผู้นำทางการเมืองผ่านการเตรียมพร้อมก่อนเป็นผู้นำทางการเมืองคือ ฝึกตนด้วยการศึกษาศิล สมาธิ และปัญญา การเจริญกัมมัฏฐาน เจริญสติในชีวิตประจำวัน และมีความปรารถนาที่จะเป็นผู้นำที่ทำได้เพื่อผู้อื่น ทำให้สามารถเป็นคนดีที่ปกครองดี

๒. เมื่อใช้อำนาจทางการเมืองคือ สอนและเผยแผ่ศีล ๕ รักษาศีลอุโบสถในวันพระใหญ่ ปฏิบัติกัณฑ์ตักขิวัตร ๕ คือยุทธศาสตร์สร้างคนดี ดูแลชีวิตตน ช่วยคนอื่น

๓. เมื่อลงจากอำนาจทางการเมือง ให้บวชเป็นพระภิกษุปฏิบัติกัมมัฏฐาน เผยแผ่พุทธธรรมและเป็นที่ปรึกษาของผู้นำทางการเมืองรุ่นต่อไป

๔. การแก้ปัญหาที่สาเหตุที่แท้จริงคือ ถ้าสาเหตุที่แท้จริงคือความยากจน ผู้นำทางการเมืองแก้ความขาดแคลนของประชาชนได้ แต่แก้ความอยากรวยของประชาชนไม่ได้

๕. สร้างทีมงานที่ปรึกษาเป็นนักปราชญ์ทรงความดี

๖. สร้างพรรคการเมืองและเครือข่ายของคนดีให้เต็มพื้นที่ปกครอง เพื่อเป้าหมายคือทำให้ประชาชนเบิกบานในความสุขของรัฐบาล คือรัฐบาลที่มีคุณธรรมบด ๑๐ ประการครบถ้วน

ข้อสุดท้าย ผู้วิจัยสร้างเป็นรูปแบบคุณลักษณะผู้นำทางการเมืองที่พึงประสงค์ในยุคโลกาภิวัตน์ตามแนวทางพระพุทธศาสนาเถรวาทโดยสร้างเป็นรูปแบบธัมมิกประชาธิปไตยที่ประกอบด้วย ๔ วงจร, ๖ ประเด็น, ๓๘ ตัวชี้วัด, ๒๐ โครงการ, ๓ ระดับ, ๔ ประเมินผล แล้วสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ และสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ใหม่ที่จะนำไปใช้สอบถามจริงคือ ตัวชี้วัดคุณลักษณะผู้นำทางการเมืองที่พึงประสงค์ในยุคโลกาภิวัตน์ตามแนวทางพระพุทธศาสนาเถรวาททั้ง ๓๘ ประการ

Dissertation Title : The Characteristics of The Desirable Political Leader in The Globalization Era According to The Theravada Buddhism.

Researcher : Mr. Natthawattana Sudprasert

Degree : Doctor of Philosophy (Buddhist Studies)

Dissertation Supervisory Committee

: Pramaha Hansa Dhammahaso,(Phd.),

: Dr.Banjob Bannaruji,

: Dr.Surapol Suyaprom.

Date of Completion : March 29, 2013.

ABSTRACT

This Research is of Three objectives:- 1. To Analytically Study The Characteristics of The Desirable Political Leader in Western and Eastern, 2. To Analytically Study The Characteristics of The Desirable Political Leader in Buddhism, 3 Study Model of The Characteristics of The Desirable Political Leader in The Globalization Era According to The Theravada Buddhism.

From the first objective, The Characteristics of The Desirable Political Leader in Western and Eastern in Part of similar are 1. Towards the political leadership is important to focus on the authority, the authority and Inherit the authority, 2. Promote the training and test to the political leadership. The difference are 1. The Eastern to focus on ethicists than the Western. The Eastern Ethics for Political Leaders are 18 reasons, in the Western has 6 reasons. 2. The Eastern is refined in human of Systematic while the West is Organizing a party in a systematic way.

From the Second objective, it is found that The Political leadership in Buddhism is of 6 main indicators,namely

1.Political leaders is prepare for Political Leadership. They started with the training precepts, meditation and wisdom, mindfulness in daily life. And the desire to lead others to do so. They can be very good administration.

2. When he was a political power. He teaches and publishes five Precepts, Strategies create the good Man, They take care of their lives and help others.

3. When Down political power. He was ordained as a monk practice Meditation. propagation Buddha dharma, and as a consultant for the next generation of political leaders.

4. To solve the problem at the root cause, If the real cause is poverty. Political leaders to solve the shortage of people.

5. Team building consultant, he is wise and good.

6. Political parties, and building a network of good people to fill administrative regions. The goal is to make people happy in the good of the government with the 10 Kusala-kammapatha.

From the Third objective, Synthesis to Model of The Characteristics of The Desirable Political Leader in The Globalization Era According to The Theravada Buddhism is 4 cycle, 6 point, 38 indicators, 20 Coverage, 3 levels, 4 evaluation. 38 indicators are The Characteristics of The Desirable Political Leader in The Globalization Era According to The Theravada Buddhism.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ สำเร็จลงได้ด้วยความสะดวกจากบุคคลหลายฝ่าย ผู้วิจัยขอขอบคุณ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (รศ.ดร.), ผศ.ดร.ร.ท. บรรจบ บรรณรุจิ, ผศ.ดร. สุรพล สุยะพรหมผู้ซึ่งให้คำปรึกษาเพื่อให้สารนิพนธ์เล่มนี้สำเร็จได้อย่างมีประสิทธิภาพ ขอขอบคุณในเมตตาของ พระเทพโสภณ เจ้าอาวาสวัดราชบูรณะ พระอาจารย์ประจวบ ปวโร และพระมหาสุเทพ สุบุญทิโต ที่เอื้อที่พักเมื่อขึ้นมาศึกษา เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ปฐมาวาส วัดมัชฌิมาวาสและวัดดอนรักผู้ให้ที่พัก และปฏิบัติธรรมที่สงขลา และกำลังใจจากเพื่อนร่วมรุ่นปี ๒๕๕๐ คือท่านพระราชบัญญัติพระมหาบุญเลิศ ฐมฺมทสฺสี คุณหน้อย ดร.ก้อย คุณสมบุญ คุณอุทัย คุณไฮโซ คุณมอญฯ และเพื่อนครูอาจารย์ที่มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ศูนย์การศึกษาสงขลา โดยเฉพาะอาจารย์ พระครูนิพัทธ์สมาจาร และอาจารย์บุญส่ง ทองเคียง อาจารย์จวน บัวจันทร์กับอดุลย์ สุดประเสริฐ ผู้ร่วมสนทนาเรื่องราวในพระสูตร คุณเจี๊ยะ คุณพจมาน คุณขวัญมณี คุณนุ้ย คุณหมวย คุณหลิน ที่เอื้อเพื่อต่อกันในหลายด้าน พี่ใจ กับ น้องจันทร์ พี่น้องผู้ร่วมกันแก้ปัญหาหลายอย่างมาด้วยดี

ต้องขอบคุณทุกฝ่ายที่ให้ข้าพเจ้าได้ทดลองใช้ชีวิตอย่างโลดโผนโจนทะยานมาทั้งสองฝั่งชีวิต ได้ทดลองสอนโรงเรียนบดินทรเดชา ๒, บางชันวิทยา ช้างกลางประชานุกูล และปริยัติธรรมวัดมะนาวหวาน ได้เป็นวิทยากรอบรมค่ายคุณธรรมที่พุทธมณฑล นครปฐม, นครศรีธรรมราช ตรัง สงขลา ได้เป็นหัวหน้าผู้ประเมินผลโรงเรียนคุณธรรมชั้นนำภาคใต้ เป็นเจ้าอาวาสและเจ้าคณะตำบล เป็นอาจารย์สอนมหาวิทยาลัย เป็นนักท่องเที่ยวปีนภูเขาเหมนจนถึงภูกระดึง เป็นผู้สร้างศูนย์ปฏิบัติธรรม ๒ แห่ง เป็นนักอนุรักษ์ป่าไม้ในที่ดินของตน ฯลฯ ต้องขอบคุณทุกฝ่ายจากใจจริง

คุณประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยขอขอบคุณแม่คุณพระศรีรัตนตรัย พ่อท่านคล้าย วาจาสิทธิ์ ผู้เอื้ออำนวยให้แนวทางชีวิต ท่านอาจารย์พุทธทาส พระพรหมจริยาจารย์ เจ้าคณะใหญ่หนใต้เจ้าอาวาสวัดกะพังสุรินทร์ผู้เป็นอาจารย์สอนบาลี พระสิริธรรมราชมุนี เจ้าอาวาสวัดมะนาวหวานผู้เป็นพระอุปัชฌาย์ พ่อท่านไข่วัดลำนาว และคุณพ่อแฉล้ม สุดประเสริฐ กับคุณแม่จิตต์ สุดประเสริฐ คุณป้าพริ้ง อนุเคราะห์กุล อานิสงส์ใดจากสารนิพนธ์เล่มนี้ ขอถวาย เป็นพระราชกุศลแด่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมวงศานุวงศ์ และขอมอบแด่คุณพ่อ คุณแม่ คุณครู อาจารย์ ผู้มีพระคุณ ผู้มีอุปการคุณ ญาติพี่น้อง มิตรสหาย สรรพสัตว์ทั้งปวง จงมีทั่วถึงกันเทอญ

นายณัฐวัฒน์ สุดประเสริฐ

๒๙ มีนาคม ๒๕๕๖

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญตาราง	ฅ
สารบัญแผนภูมิ	ญ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฎ

บทที่ ๑ บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๙
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย	๙
๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๑๐
๑.๕ ทฤษฎีที่ใช้เป็นกรอบในการวิจัย	๑๑
๑.๖ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๑๑
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๓
๑.๘ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๑๔
๑.๙ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๒๔

บทที่ ๒ แนวคิดผู้นำทางการเมืองที่พึงประสงค์ในแบบตะวันตกและตะวันออก ๒๕

๒.๑ ปรัชญาการเมือง	๒๕
๒.๑ ทฤษฎีคุณลักษณะผู้นำทางการเมือง	๓๒
๒.๓ ผู้นำทางการเมืองที่พึงประสงค์ในแนวคิดนักปรัชญาตะวันตก	๓๗
๒.๓.๑ เฟลโต้	๓๗
๒.๓.๒ อริสโตเติล	๔๖
๒.๔ ผู้นำทางการเมืองที่พึงประสงค์ในแนวคิดของนักปรัชญาตะวันออก	๕๔
๒.๔.๑ เล่าจื๊อ	๕๕
๒.๔.๒ ขงจื๊อ	๖๐

๒.๕	ผู้นำทางการเมืองที่พึงประสงค์ในแนวคิดของพุทธทาสภิกขุ	๗๔
๒.๖	ผู้นำทางการเมืองที่พึงประสงค์ในแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์	๗๙
๒.๗	ผู้นำทางการเมืองที่พึงประสงค์ในแนวคิดขององค์ดาไลลามะ	๘๓

บทที่ ๓ ผู้นำทางการเมืองที่พึงประสงค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๓.๑	กำเนิดผู้นำทางการเมืองที่พึงประสงค์ในอัครคัมภีร์	๘๖
๓.๑.๑	ความเสื่อมของทศพยากรณ์ธรรมชาตินัยที่ยังไม่มีผู้นำ	๘๖
๓.๑.๒	การกำเนิดขึ้นของผู้นำในยุคต้นกับ	๘๙
๓.๒	ผู้นำทางการเมืองที่พึงประสงค์ในจกัณฐะสูตร	๙๑
๓.๒.๑	เหตุผลที่พระพุทธเจ้าตรัสการปกครองภายนอกกับภายใน	๙๑
๓.๒.๒	จักรแก้วเป็นเครื่องหมายของการปกครองที่ดีที่สุด	๙๓
๓.๒.๓	ผู้นำกับการเสื่อมศีลธรรมผลกระทบตามมา	๙๖
๓.๒.๔	ผู้นำกับการเจริญศีลธรรมผลกระทบตามมา	๑๐๑
๓.๓	ผู้นำทางการเมืองที่พึงประสงค์ในกฎทนต์สูตร	๑๑๐
๓.๓.๑	ผู้นำกับวิธีบริหารเศรษฐกิจให้ดีไม่มีโจรผู้ร้าย	๑๑๐
๓.๓.๒	ผู้นำกับการฟื้นฟูศีลธรรมสมัยพระเจ้ามหาวิชัยราช	๑๑๓
๓.๔	สรุปและวิเคราะห์ประเด็นผู้นำทางการเมืองที่พึงประสงค์ ในพระไตรปิฎก	๑๑๗

บทที่ ๔ แนวคิดคุณลักษณะผู้นำทางการเมืองที่พึงประสงค์ในยุคโลกาภิวัตน์ ๑๒๙

๔.๑	จกัณฐะสูตร ที่มาของความชอบธรรม	๑๒๙
๔.๒	การตรวจสอบธัมมิกประชาธิปไตย	๑๓๔
๔.๒.๑	ความหมายของธัมมิกประชาธิปไตย	๑๓๔
๔.๒.๒	การประเมินผลวิถีพุทธ	๑๓๘
๔.๓	คุณลักษณะผู้นำทางการเมืองที่พึงประสงค์ในสังคมไทย ตามแนวทางพระพุทธศาสนา	๑๔๐
๔.๔	คุณลักษณะผู้นำทางการเมืองที่พึงประสงค์จากการสัมภาษณ์	๑๕๐
๔.๔.๑	สรุปคุณลักษณะของผู้นำทางการเมืองที่ดีทั่วไป	๑๕๐
๔.๔.๒	คุณลักษณะของผู้นำทางการเมืองที่ดีทั่วไป	

จากการสัมภาษณ์	๑๕๑
๔.๔.๓ สรุปคุณลักษณะของผู้นำทางการเมืองที่ดี ตามแนวพุทธ	๑๕๕
๔.๔.๔ คุณลักษณะของผู้นำทางการเมืองที่ดี ตามแนวพุทธจากการสัมภาษณ์	๑๕๖
๔.๔.๕ สรุปคุณลักษณะของผู้นำทางการเมืองที่ดี ตามแนวพุทธในปัจจุบัน	๑๕๘
๔.๔.๖ คุณลักษณะของผู้นำทางการเมืองที่ดี ตามแนวพุทธในปัจจุบันจากการสัมภาษณ์	๑๕๙
๔.๔.๗ คุณลักษณะของผู้นำทางการเมืองที่ดีตามแนวพุทธกับการเข้า คอร์สฝึกกัมมัฏฐาน ๑๕ วันต่อปีและการศึกษาวิถีพุทธ	๑๖๒
๔.๔.๘ คุณลักษณะของผู้นำทางการเมืองที่ดีตามแนวพุทธกับการเข้า คอร์สฝึกกัมมัฏฐาน ๑๕ วันต่อปีและการศึกษาวิถีพุทธจากการ สัมภาษณ์	๑๖๒
บทที่ ๕ สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	๑๗๐
๕.๑ บทสรุป และอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๑	๑๗๐
๕.๒ บทสรุป และอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๒	๑๗๓
๕.๓ บทสรุป และอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๓	๑๗๔
๕.๔ ข้อเสนอแนะ	๑๗๗
บรรณานุกรม	๑๗๙
ภาคผนวก	๑๘๔
ประวัติผู้วิจัย	๑๘๘

สารบัญตาราง

	เรื่อง	หน้า
ตารางที่ ๒.๑	ตารางที่ ๒.๑ วิเคราะห์ผู้นำที่พึงประสงค์ในทัศนะของเพลโตตามกรอบแนวคิดทั้ง ๖ ประการ	๔๕
ตารางที่ ๒.๒	รูปแบบการปกครองที่ดีและที่เลว	๔๘
ตารางที่ ๒.๓	วิเคราะห์ภาวะผู้นำในทัศนะของอริสโตเติลตามกรอบแนวคิดทั้ง ๖ ประการ	๔๙
ตารางที่ ๒.๔	เปรียบเทียบเหตุปัจจัยเกี่ยวกับผู้นำทางการเมือง	๕๐
ตารางที่ ๒.๕	วิเคราะห์ผู้นำในทัศนะของเล้าจื้อตามกรอบแนวคิดทั้ง ๖ ประการ	๕๘
ตารางที่ ๒.๖	วิเคราะห์ผู้นำในทัศนะของขงจื้อตามกรอบแนวคิดทั้ง ๖ ประการ	๗๑
ตารางที่ ๒.๗	เปรียบเทียบเหตุปัจจัยเกี่ยวกับผู้นำของเล้าจื้อและขงจื้อ	๗๒
ตารางที่ ๓.๑	เปรียบเทียบจักรวรรดิวัตร ๕ กับสติปัญญา ๔	๙๖
ตารางที่ ๓.๒	วิเคราะห์ความผิดพลาดของพระราชวงศ์ที่ ๘	๙๘
ตารางที่ ๓.๓	สภาพความเสื่อมของสังคมในยุคสมัยมนุษย์มีอายุสิบปี	๑๐๑
ตารางที่ ๓.๔	พระจริยาวัตรของพระเจ้าจักรพรรดิ ๓ ประการ	๑๐๔
ตารางที่ ๓.๕	สภาพความเจริญของสังคมในยุคสมัยพระศรีอริยเมตไตรย	๑๐๖
ตารางที่ ๓.๖	ความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของมนุษย์ยุคเสื่อมกับยุคเจริญ	๑๐๘
ตารางที่ ๓.๗	เปรียบเทียบภาวะผู้นำทางการเมืองที่พึงประสงค์ในพระสูตร	๑๑๗
ตารางที่ ๓.๘	วิเคราะห์ภาวะผู้นำในทัศนะตามกรอบแนวคิดทั้ง ๖ ประการ	๑๑๙
ตารางที่ ๔.๑	สรุปเปรียบเทียบทฤษฎีประธานนิยมกับธรรมาธิปไตย	๑๓๓
ตารางที่ ๔.๒	ความสอดคล้องระหว่างโอวาทปาติโมกข์ พุทธศาสนิกชน เศรษฐกิจพอเพียง หลักพุทธปัจเจกธรรมและธัมมิกประชาธิปไตย	๑๓๖
ตารางที่ ๔.๓	ความสอดคล้องระหว่างโอวาทปาติโมกข์ พุทธศาสนิกชน เศรษฐกิจพอเพียง หลักพุทธปัจเจกธรรมและธัมมิกประชาธิปไตย	๑๓๗
ตารางที่ ๔.๔	ตัวชี้วัดคุณลักษณะผู้นำทางการเมืองที่พึงประสงค์ ตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท	๑๔๒
ตารางที่ ๔.๕	ธัมมิกประชาธิปไตยระดับสูงสุด	๑๔๕

สารบัญแผนภาพ

	เรื่อง	หน้า
แผนภาพที่ ๑.๑	ความสัมพันธ์ของผู้นำแบบจกกวตติสูตร	๕
แผนภาพที่ ๑.๒	แสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย	๑๐
แผนภาพที่ ๑.๓	แสดงกรอบแนวคิดทางทฤษฎี	๑๑
แผนภาพที่ ๑.๔	แสดงขั้นตอนในการวิจัย	๑๓
แผนภาพที่ ๔.๑	รูปแบบ“ธัมมิกประชาธิปไตย”	๑๓๑

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

การใช้อักษรย่อ

อักษรย่อชื่อคัมภีร์ในสารนิพนธ์นี้ใช้อ้างอิงจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐ และพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พุทธศักราช ๒๕๓๙ คัมภีร์อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และคัมภีร์อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์ เชียงใหม่ ดังต่อไปนี้

คำย่อเกี่ยวกับพระไตรปิฎก

การอ้างอิงพระไตรปิฎกอ้างทั้งฉบับภาษาบาลีและภาษาไทย ใช้ระบุชื่อคัมภีร์ และระบุถึง เล่ม/ข้อ/หน้า ตามลำดับ เช่น วิ.ม. (บาลี) ๕/๑๖/๑๕ หมายถึง คัมภีร์ วินยปิฎก มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ภาษาบาลี เล่ม ๕ ข้อ ๑๖ หน้า ๑๕ วิ.ม. (ไทย) ๕/๑๖/๒๑-๒๒ หมายถึง คัมภีร์ วินยปิฎก มหาวรรค ภาษาไทย เล่ม ๕ ข้อ ๑๖ หน้า ๒๑-๒๒

พระวินยปิฎก

วิ.มหา.	(บาลี)	วินยปิฎก	มหาวิภังคปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.มหา.	(ไทย)	วินยปิฎก	มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.ม.	(บาลี)	วินยปิฎก	มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	(ภาษาบาลี)
วิ.ม.	(ไทย)	วินยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.จุ.	(บาลี)	วินยปิฎก	จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	(ภาษาบาลี)
วิ.จุ.	(ไทย)	วินยปิฎก	จุฬาวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.ส.	(บาลี)	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาบาลี)
ที.ส.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม.	(บาลี)	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	(ภาษาบาลี)
ที.ม.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)

ที.ปา.	(บาลี)	สูตรนุตปิฎก	พีฆนิกาย	ปาฏิกวรรคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.ปา.	(ไทย)	สูตรตันตปิฎก	พีฆนิกาย	ปาฏิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.มู.	(บาลี)	สูตรนุตปิฎก	มชฺฌิมนิกาย	มูลปณณาสกปาติ	(ภาษาบาลี)
ม.มู.	(ไทย)	สูตรตันตปิฎก	มชฺฌิมนิกาย	มูลปณณาสก	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(บาลี)	สูตรนุตปิฎก	มชฺฌิมนิกาย	มชฺฌิมปณณาสกปาติ	(ภาษาบาลี)
ม.ม.	(ไทย)	สูตรตันตปิฎก	มชฺฌิมนิกาย	มชฺฌิมปณณาสก	(ภาษาไทย)
ม.อุ.	(บาลี)	สูตรนุตปิฎก	มชฺฌิมนิกาย	อุปริปณณาสกปาติ	(ภาษาบาลี)
ม.อุ.	(ไทย)	สูตรตันตปิฎก	มชฺฌิมนิกาย	อุปริปณณาสก	(ภาษาไทย)
ลั.ข.	(บาลี)	สูตรนุตปิฎก	ลัษฺยุตตนิคาย	ขนธวาวรรคปาติ	(ภาษาบาลี)
ลั.ข.	(ไทย)	สูตรตันตปิฎก	ลัษฺยุตตนิคาย	ขันธวาวรรค	(ภาษาไทย)
ลั.สพฺวา.	(บาลี)	สูตรนุตปิฎก	ลัษฺยุตตนิคาย	สพฺวาตนวรรคปาติ	(ภาษาบาลี)
ลั.สพฺวา.	(ไทย)	สูตรตันตปิฎก	ลัษฺยุตตนิคาย	สพฺวาตนวรรค	(ภาษาไทย)
ลั.ม.	(บาลี)	สูตรนุตปิฎก	ลัษฺยุตตนิคาย	มหาวาวรรคปาติ	(ภาษาบาลี)
ลั.ม.	(ไทย)	สูตรตันตปิฎก	ลัษฺยุตตนิคาย	มหาวาวรรค	(ภาษาไทย)
อญ.เอกก.	(บาลี)	สูตรนุตปิฎก	อญฺจุตตรนิกาย	เอกกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อญ.เอกก.	(ไทย)	สูตรตันตปิฎก	อญฺจุตตรนิกาย	เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อญ.ติก.	(บาลี)	สูตรนุตปิฎก	อญฺจุตตรนิกาย	ติกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อญ.ติก.	(ไทย)	สูตรตันตปิฎก	อญฺจุตตรนิกาย	ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
อญ.จตุกก.	(บาลี)	สูตรนุตปิฎก	อญฺจุตตรนิกาย	จตุกกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อญ.จตุกก.	(ไทย)	สูตรตันตปิฎก	อญฺจุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อญ.นวก.	(บาลี)	สูตรนุตปิฎก	อญฺจุตตรนิกาย	นวกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อญ.นวก.	(ไทย)	สูตรตันตปิฎก	อญฺจุตตรนิกาย	นวกนิบาต	(ภาษาไทย)
อญ.เอกาทสก.	(บาลี)	สูตรนุตปิฎก	อญฺจุตตรนิกาย	เอกาทสกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อญ.เอกาทสก.	(ไทย)	สูตรตันตปิฎก	อญฺจุตตรนิกาย	เอกาทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.	(บาลี)	สูตรนุตปิฎก	ขุทฺทกนิกาย	ธมฺมปทปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.ธ.	(ไทย)	สูตรตันตปิฎก	ขุทฺทกนิกาย	ธมฺมปท	(ภาษาไทย)
ขุ.อุ.	(บาลี)	สูตรนุตปิฎก	ขุทฺทกนิกาย	อุทานปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.อุ.	(ไทย)	สูตรตันตปิฎก	ขุทฺทกนิกาย	อุทาน	(ภาษาไทย)

ขุ.อิติ.	(บาลี)	สุตตนต์ปิฎก	ขุททกนิกาย	อิติวุตตกปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.อิติ.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อิติวุตตกะ	(ภาษาไทย)
ขุ.ป.	(บาลี)	สุตตนต์ปิฎก	ขุททกนิกาย	ปฏิสัมภิตามคูปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.ป.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ปฏีสัมภิตามรรค	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.สง.	(บาลี)	=	อภิธมฺมปิฎก	ธมฺมสังคณีปาติ	(ภาษาบาลี)
อภิ.สง.	(ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	ธรรมสังคณี	(ภาษาไทย)
อภิ.วิ.	(บาลี)	=	อภิธมฺมปิฎก	วิภังคปาติ	(ภาษาบาลี)
อภิ.วิ.	(ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	วิภังค์	(ภาษาไทย)
อภิ.ป.	(บาลี)	=	อภิธมฺมปิฎก	ปฏิจฺจานปาติ	(ภาษาบาลี)
อภิ.ป.	(ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	ปฏิจฺจาน	(ภาษาไทย)

คำย่อเกี่ยวกับอรรถกถา

การอ้างอิงอรรถกถาภาษาบาลีใช้ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ เช่น ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๔๖๔/๓๑๘ หมายถึง มัชฌิมนิกาย ปปัญจสุตฺตนิ มัชฌิมปณฺณาสกอฏฺฐกถา ภาษาบาลี เล่ม ๒ ข้อ ๔๖๔ หน้า ๓๑๘ การอ้างอิงอรรถกถาภาษาไทยซึ่งใช้ฉบับแปลของมหาวิทยาลัยใช้เล่ม/ภาค/หน้า เช่น ม.ม.อ. (ไทย) ๒/๒/๔๔๖ หมายถึง คัมภีร์ มัชฌิมนิกาย ปปัญจสุตฺตนิ มัชฌิมปณฺณาสกอฏฺฐกถา ภาษาไทย เล่ม ๒ ภาค ๒ หน้า ๔๔๔, ขุ.เถร.อ. (ไทย) ๒/๓/๓/๓๖๑-๓๖๒ หมายถึง คัมภีร์ ขุททกนิกาย ปรมัตถทีปนี เถรคาถาอรรถกถา เล่มที่ ๒ ภาคที่ ๓ ตอนที่ ๓ หน้า ๓๖๑-๓๖๒

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

ที.ม.อ.	(บาลี)	ทีฆนิกาย	สุมฺงคฺลวิลาสิณี	มหาวคฺคอุฏฺฐกถา	(ภาษาบาลี)
ที.ม.อ.	(ไทย)	ทีฆนิกาย	สุมฺงคฺลวิลาสิณี	มหาวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ที.ปา.อ.	(บาลี)	ทีฆนิกาย	สุมฺงคฺลวิลาสิณี	ปาฏิกวคฺคอุฏฺฐกถา	(ภาษาบาลี)
ที.ปา.อ.	(ไทย)	ทีฆนิกาย	สุมฺงคฺลวิลาสิณี	ปาฏีวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)

ม.ม.อ.	(บาลี)	มชฺฌนิมิกาย	ปปญจสุทนี	มชฺฌนิมปณฺณาสกคฺคกฏฐิกถา	(ภาษาบาลี)
ม.ม.อ.	(ไทย)	มชฺฌนิมิกาย	ปปญจสุทนี	มชฺฌนิมปณฺณาสกคฺคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ช.ธ.อ.	(บาลี)	ชุตฺตทกนิคาย	ธมฺมปทอฏฐิกถา		(ภาษาบาลี)
ช.ธ.อ.	(ไทย)	ชุตฺตทกนิคาย	ธมฺมปทอรรถกถา		(ภาษาไทย)
ช.เถร.อ.	(บาลี)	ชุตฺตทกนิคาย	ปรมตฺตที่ปนี	เถรคาถาอฏฐิกถา	(ภาษาบาลี)
ช.เถร.อ.	(ไทย)	ชุตฺตทกนิคาย	ปรมตฺตที่ปนี	เถรคาถาอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ช.ป.อ.	(บาลี)	ชุตฺตทกนิคาย	สทฺธมฺมปกาสิณี	ปฏิสัมภิตามคฺคคคฺคกฏฐิกถา	(ภาษาบาลี)
ช.ป.อ.	(ไทย)	ชุตฺตทกนิคาย	สทฺธมฺมปกาสิณี	ปฏิสัมภิตามรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)

คำย่อเกี่ยวกับคัมภีร์ฎีกา

การอ้างอิงคัมภีร์ฎีกาภาษาบาลีใช้ฉบับมหาจุฬารัฏฐิกา โดยระบุชื่อคัมภีร์ตามด้วย ข้อ/หน้า เช่น วิสุทฺธิ.มหาฎีกา. (บาลี) ๒/๗๙ หมายถึง ปรมตฺตมณฺฑลสา วิสุทฺธิมคฺคมหาฎีกา ภาษาบาลี ข้อ ๒ หน้า ๗๙ การอ้างอิงภาษาไทยใช้ฉบับวิสุทฺธิมรรคมหาฎีกา ฉบับแปลเป็นภาษาไทย โดยระบุชื่อคัมภีร์ตามด้วย ข้อ/หน้า เช่น วิสุทฺธิ.มหาฎีกา. (ไทย) ๑/๓๘๘ หมายถึง ปรมตฺตมณฺฑลสา วิสุทฺธิมรรคมหาฎีกา ภาษาไทย ข้อ ๑ หน้า ๓๘๘

ฎีกาปกรณ์วิเสส

วิสุทฺธิ.มหาฎีกา.	(บาลี)	ปรมตฺตมณฺฑลสา วิสุทฺธิมคฺคมหาฎีกา	(ภาษาบาลี)
วิสุทฺธิ.มหาฎีกา.	(ไทย)	ปรมตฺตมณฺฑลสา วิสุทฺธิมรรคมหาฎีกา	(ภาษาไทย)